

tornato in quei luoghi del Sud Tirolo, Fiume, Trieste, Abbazia dove ero stato quando era italiana. Ho rivisto tutto. Ricordo che nel 1927, dopo la mia laurea, mio padre mi diede dei soldi per passare due settimane a Venezia. Era il primo viaggio dopo la guerra e arrivai in un giorno di festa. Venezia era meravigliosa: c'erano canti, musiche, teatro. Dopo un passato delle vacanze, perché la mia famiglia materna viene da Zagabria, mio padre dall'Ungheria. Si incontrarono a Fiume. E quando questa parte d'Istria divenne italiana, i miei parenti hanno scelto di vivere in Italia e non in Jugoslavia. Io avevo due zii che vivevano in Italia, uno a Pola e l'altro a Brescia. Sono andato da loro per le vacanze e ho studiato un poco l'italiano per poter parlare con i cugini che avevano già un'educazione italiana.

– Mi dica qualche cosa di Silone, questo personaggio così controverso nella storia della cultura italiana.

– Per me Silone era un "santo laico", profondamente cristiano e nello stesso tempo un socialista. Io l'ho conosciuto prima per corrispondenza, perché avevo scritto sulla nostra rivista di Budapest degli articoli sui suoi due romanzi "Pane e Vino" e "Fontamara". Da questo nacque la nostra amicizia. Più tardi ci siamo incontrati a Parigi. Era molto gentile, molto aperto alla causa ungherese. E nel '56 mi ha scritto con molta simpatia sull'Ungheria. Ci siamo incontrati con Albert Camus e altri liberali francesi, scrittori e giornalisti, e lui mi ha invitato a Roma. Sono stato per due settimane suo ospite. Con una gentilezza squisita mi ha fatto conoscere Roma, tutti i monumenti, i quartieri, gli edifici, le chiese importanti, e poi, per finire, dopo un'escursione ai laghi, sono andato con lui a visitare gli Abruzzi e Pescara, in un suo paese natale. E' stato un momento molto importante della mia vita quello che ho trascorso a discutere con lui. Aveva vaste conoscenze e una cultura superba. Abbiamo discusso molto anche sul comunismo, che conosceva bene. Delle polemiche che sono nate negli ultimi anni per le rivelazioni dei due storici sul suo passato sono rimasto stupefatto e ho scritto un articolo sulla rivista "Nuova Storia Contemporanea", in cui affermo che non posso credere a queste conclusioni frettolose, che lo vogliono allo stesso tempo amico di Togliatti e spia del Governo fascista. La mia ipotesi è che quando era nel Partito Comunista, su istruzioni di Togliatti e dell'Internazionale Comunista, abbia accettato di avere una corrispondenza con questo funzionario. È possibile. Ma quando nel '29 uscì dal Partito e ruppe con Togliatti e il comunismo, egli mise fine alla corrispondenza con questo amico e i documenti pubblicati non indicano una sola informazione che egli avrebbe dato e che la polizia ha usato per la lotta contro i comunisti. Egli ha rotto con il comunismo serenamente, e non avrebbe potuto fare diversamente, col suo temperamento, col suo amore simile a quello di San Francesco d'Assisi. Silone era un uomo di grande moralità: di questo io sono convinto.

– Tra i personaggi italiani che ha conosciuto, ce ne sono altri molto noti, per esempio Montanelli. Qual è il suo ricordo di Montanelli?

– Montanelli era un uomo che aveva un grande potere di seduzione. Noi eravamo sempre d'accordo con lui. Dopo una conferenza che io tenni a Cortina, dove c'era molta gente, mi ha chiamato e pregato di accettare di essere corrispondente del giornale che aveva fondato. Aprii un ufficio di corrispondenza nel 1974 e lo tenni per due anni. Poi continuai la mia collaborazione alle pagine culturali fino alla chiusura del giornale.

– Come ha conosciuto Montanelli? Dopo i suoi reportage da Budapest sulla rivoluzione del '56? Dove l'ha conosciuto, a Parigi?

– No, mi ha invitato a Milano. Forse l'ho visto la prima volta a Parigi, è possibile. La mia funzione al suo giornale era soprattutto di convincere a collaborare con "Il Giornale" i miei amici scrittori o giornalisti di Parigi, perché allora non avevano molti collaboratori italiani ed esteri. Montanelli voleva dare una impronta francese alla sua testata e così io avevo convinto a scrivere per "Il Giornale" Camus, Ionesco e diversi altri amici. Sono andato molte volte a Milano per incontrarlo e tutte le volte mi ha fatto piacere conversare con lui. Quando ha lasciato il "Corriere della Sera" anch'io ho cessato di essere collaboratore del Corriere e sono andato con

metil, magyarul. Sok évvel később többször is visszatértem ezekre a dél-tiroli helyekre, Fiume, Triest és Abbázia városába, ahol akkor jártam utoljára, amikor azok Olaszországhoz tartoztak. Mindent megénezttem újra. Emlékszem, hogy 1927-ben, mikor a diplomámát szerettem, apám pénzt adott arra, hogy töltsék két hetet Velencében. Az első utazásom volt ez a háború után. Ünneppal volt, amikor megérkeztem. Velence egyszerűen csodálatos volt: mindenütt énekeltek, zene szólt, színházak működtek. Azután többször vakációztam Olaszországban, hiszen anyai ágon a családomból Zágrabból való, apám pedig magyarországi volt. Fiumében találkoztam. Amikor Isztrának ez a része orosz lett, a rokonaim úgy döntöttek, hogy inkább Olaszországban fognak élni, mint Jugoszláviában. Volt két nagybátyám, az egyik Pulában élt, a másik Bresciában. A szündeféltet sokszor ott töltöttem náluk, egy kicsit meg is tanultam olaszul, hogy legalább az unokatestvéreimmel, akik már olasz nevelést kaptak, megértsek egymást.

– Kérem, meséljen valamit Silonéről, az olasz kultúrtörténet e kétségtelenül ellentmondásos személyiségéről.

– Szerintem Silone egy „szent laikus”, mélyesen keresztény ugyanakkor mélyesen szocialista. Levelezés újján ismerkedtünk meg, miután kritikát írtam a budapesti lapomba két regényéről, a „Pane e Vino” („Kenyer és bor”) és a „Fontamara” címűről. Ekkor született a barátságunk. Később aztán találkoztunk Párizsban. Nagyon szíves volt és nagyon nyitott a magyar ügyekre. 1956-ban Magyarország iránti nagy együttérzéssel írt nekem. Többször is találkoztunk Albert Camus és más francia liberális írók, újságírók társaságában, majd meghívott magához Rómába. Két hétig vendégeskedtem nála. Hihetetlen kedvességgel mutatta meg nekem Rómát, a műemlékeket, az egyes városrészeket, fontos épületeket, templomokat. Kirándultunk a tavakhoz, az Abruzzi-hegységek, és szőlőfalujába, Pescinába. Azt mondtam, az életem fontos része volt, amit vele töltöttem nagy vitaközpontok közepette. Rendkívüli volt a tudása, műveltsége. Sokat vitaközpont az általa jól ismert kommunizmusról. A személyével és múltjával kapcsolatban az utóbbi években – két történet munkája alapján – kibontakozó viták megdöbbentettek. Publikáltam erről egy írást a „Nuova Storia Contemporanea” (Az Újkor Utő-történet) című folyóiratban leszögezve azt, hogy nem hiszek az ilyen elhamarkodott ítéletekben. Nem hiszem, hogy egyszerre lehessen ő Togliatti barátjának, ugyanakkor a fasiszta kormány szponzorjának tartani. Az én feltételezésem az, hogy amikor ő a Kommunista Párt tagja volt, kifejezetten Togliatti és a Kommunista Internacionálé utasítására kezdett levelezésbe ezzel a bizonyos funkcionáriussal. Ez egy lehetséges verzió.

Az azonban 1929-ben keltett a pártból, szakított Togliattival és a kommunizmussal, a levelezést is befejezte ezzel a barátjával. A publikált dokumentumok nem tartalmaznak egyetlen olyan információt sem, amit ő adott volna, és amelyek a rendőrség a kommunizmus elleni hájszában használt volna fel. Nyugodtan, tiszta lelkiismerettel szakított a kommunista eszmékkel, szinte Assisi Szent Ferenc vírmérsékelt, mások iránti szeretete nem is engedte volna, hogy másképp cselekedjen. Silone talpig erkölcsös ember volt: erről szilárdan meg vagyok győződve.

– Az Ön által megsimert olasz személyiségek között, van még néhány híresség, például Montanelli. Milyen emlékeket őriz rá?

– Montanelli lefelegyverő egyéniség volt. Mindig egyetértettünk vele mindenben. Cortinában tartottam egy előadást nagy számú hallgatóság előtt, amikor odajött hozzám és megkért: legyen az általa alapított napilap tudósítója. 1974-ben felállítottam egy tudósítói irodát és ez működött is két évig. Később még dolgoztam neki a kulturális rovatba egészen addig, amíg az újság meg nem szűnt.

– Hogy ismertette Montanelli? Az 56-os magyar forradalomról küldött tudósításainak megjelenése után? E hol látta őt először, Párizsban?

